

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

**TÜRK
HAMER**

**2. ULUSLARARASI
TÜRK KÜLTÜR EVRENİNDE ALEVİLİK ve
BEKTAŞILIK BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİ KİTABI**

1. CİLT

Editörler

Dr. Filiz KILIÇ
Tuncay BÜLBÜL

17-18-19 Ekim 2007

ANKARA

Tahtacılarda Ateş ve Ocak Kültü

Fire and Stove Cult of Takhtajys

Nilgün ÇIBLAK*

ÖZET

İlk çağlardan bu yana çeşitli toplumlarda yaşamsal açıdan büyük öneme sahip olan ateş, bu özelliğinden dolayı büyük saygı görmüş, kendisine kutsallık, arındırıcılık, temizleyicilik gibi anlamlar yüklenmiştir. Ateş ve buna bağlı olarak ocak etrafında oluşturulan kült, İslâmiyet öncesi ve sonrası Orta Asya'da yaşayan Türkler arasında da yoğun olarak etkisini göstermiş, daha sonra Anadolu'ya da aktarılmış, özellikle Tahtacı kültüründe de gerek dini gerekse günlük yaşamda önemini ve işlevini sürdürmeye devam etmiştir.

Tahtacılar, yakın zamana kadar ormanlık bölgelerde, genellikle konar-göçer bir yaşam tarzı sürdürmüş ve geçimlerini ağaç ve orman işçiliğinden sağlamış Alevî-Türkmen zümrelerinden biridir. Bu bildiride, söz konusu topluluğun kültürel hayatında tespit edilen ateş ve ocak kültürünün izleri ele alınıp incelenmiştir. Sözlü ve yazılı kaynaklardan edindiğimiz bilgiler sonucunda Tahtacı kültüründe tespit edilen ateş ve ocak kültürü; "dinî törenler", "geçiş dönemleri" ve "halk inanışları"nda olmak üzere üç ana gruba ayrılmış, ardından bunların toplum içerisindeki anlam ve önemi üzerinde durulmuş, ayrıca Orta Asya Türk inanışlarıyla aralarındaki benzerlikler verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aleviler, Tahtacılar, ateş ve ocak kültürü, törenler, inanışlar

ABSTRACT

Fire, which has had a big significance in life in various societies since the ancient times, has gained great respect and people have given it meanings such as holiness, purifying and cleaning because of that particular feature. The cult created based on fire and so on stove effected the Turks living in Central Asia in pre and post Islamic period deeply and later it was transferred to Anatolia and continued to have its importance and function in both religious and daily life especially in Takhtajys culture .

Takhtajys are one of the Alevish-Turkomanian groups having a nomadic lifestyle in wooded areas and living on tree and wood workmanship till recent times. In this study, the reflections of fire and stove cult determined in the cultural life of the above-mentioned group have been focused on. The fire and stove cult determined in Takhtajys culture thanks to the information got from the verbal and written resources have been divided

* Yard. Doç. Dr. Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

into three main categories as in "religious ceremonies", "transition periods", and "people's beliefs" and the meaning and importance of them within the society and also the similarities between Central Asia Turks' and Takhtajys' beliefs have been mentioned.

Key Words: Alevish, Takhtajys, fire and stove cult, ceremonies, beliefs.

Tahtacılar, coğrafî alan bakımından ormanlık alanlarda, genellikle konar-göçer bir yaşam tarzı sürdüren ve yakın zamana kadar geçimlerini ağaç ve orman işçiliğinden sağlayan Alevî-Türkmen zümrelerinden biridir. Günümüzde Tahtacılar'ın bu yaşam tarzından yerleşik düzene geçerek bir kısmının toprağa bağlandığı bir kısmının da ağaç ve tahta işlerinin teknolojik araç gereçlerle yapılır hale gelmesiyle kendilerine daha farklı geçim kaynakları sağladığı görülmektedir.

Türkçede "ağaç kesen, tahta biçen ve kereste işleriyle uğraşan kimse" anlamına gelen Tahtacı ve bir meslek adı olan tahtacılık, zamanla kendilerine özgü bir mezhep inancının varlığına inanan bu topluluğu karşılar duruma gelmiştir (Fıçlalı, 1981: 352). Tahtacı adına yazılı kaynaklarda, ilk olarak 16. yüzyıla ait Osmanlı tapu tahrir defterlerinde ve arşiv vesikalarında "cemâat-i tahtaciyân" şeklinde rastlanmaktadır (Çağatay, 1993: 669). Bunların eski tarihleri ve menşei konusu ise kesin olarak ortaya çıkartılabilmemiş değildir.

Tahtacılar'ın kökenleriyle ilgili, 19. yüzyılın sonlarından itibaren yabancı ülkelerde, 20. yüzyılda ise ülkemizde gerek bilim adamı gerekse araştırmacı ve gezginler tarafından birbirinden ilginç birçok görüş öne sürülmüştür. Bunlardan özellikle yabancı araştırmacılar tarafından Tahtacılar'ın Türk olmadıkları ve sonradan Müslümanlaştırıldıkları şeklinde ileriye sürülen görüş bugün tamamen geçerliliğini yitirmiş ve bu topluluğun Türk olduğu, Türkçeden başka herhangi bir dil bilmediği ve Orta Asya Türk örf ve âdetlerini korumaya devam ettiği kesin bir şekilde kabul edilmiştir. Bununla beraber bu sefer de bunların hangi Türk oymağından geldikleri konusunda yine farklı görüşler ileriye sürülmüş; yapılan araştırmalar ve incelemeler sonunda da "Tahtacılar'ın Oğuz boylarından Ağaçeriler'in bir uzantısı olduğu" savı birçok bilim adamı ve araştırmacı tarafından kabul edilmiştir. Arşivlerde bu görüşü kesin bir şekilde destekleyen herhangi bir belgenin mevcut olmamasına karşılık Tahtacılarla Ağaçeriler'in aynı bölgede yaşamış olmaları, geçimlerini ağaç işçiliğiyle sağlamaları, Tahtacı adının zikredilmeye başlandığı 16. yüzyıldan itibaren Ağaçeriler'in ortadan kaybolması ve her iki topluluğun da aynı inanç yapısı içerisinde bulunmaları nedeniyle bu düşünce kuvvetli bir ihtimal olarak karşımızda durmaktadır (Çıblak, 2005: 36).

Tahtacılar bugün, yoğun olarak Anadolu'nun başlıca Adana, Mersin, Antalya, Muğla, Aydın, İzmir, Balıkesir, Manisa, Burdur, Denizli, Isparta, Afyonkarahisar, Ankara, Konya ve Gaziantep illerini kapsayan geniş bölgenin genel olarak ormanlık alanlarında ya da buralara yakın yerlerde yaşamlarını sürdürmektedir (Andrews, 1989: 288-294).

Tahtacılar, âdetleri ve inanç yapıları itibariyle Alevî'dir, ancak Tahtacılarla diğer Alevîler arasında özde olmamakla birlikte bazı dinî geleneklerde farklılıklar da bulunmaktadır. Alevîler'in büyük çoğunluğunun bugün Nevşehir sınırları içerisinde bulunan Hacı Bektaş Ocağı'nı tanınmasına ve Hacı Bektaş'ın burun kanından meydana geldiklerini söyleyen Çelebiler'i ruhanî lider olarak kabul etmelerine rağmen Tahtacılar, bu ocağı tanımazlar. Bunların her birinin ayrı pîr evleri vardır. Tahtacı dedeleri ocak denen ve kutsal saygınlığı olan iki soydan gelir; bunlardan biri İzmir'in Narlıdere köyündeki Yanınıyatır (Yan Yatır) Ocağı¹, diğeri Aydın'ın Reşadiye bucağındaki Hacı Emirli Ocağı'dır. Bu iki ocağın dedeleri birbirine bağlı olmadığı gibi bunların üstünde veya altında bir başka ocak dedesi de bulunmamaktadır.

Alevîler'in ve dolayısıyla Tahtacılar'ın inanç ve âdetlerine "yol" ve "sürek" adı verilir. "Sürek sürmek" adını verdikleri yolları, göreneğe ve şifahî bilgilere dayanır. Bu bilgileri dede, rehber vb. dinî liderler topluma aktarırlar, bunun yanında deyiş ya da nefes adı verilen şiirler, hayırlı adı verilen hayır - dualar çeşitli toplanılarda, saz eşliğinde veya sadece sözlü olarak okunur, böylelikle yol'un ve sürek'in esasları öğrenilir, öğretilir (Eröz, 1977: 88-89). Dinî öğreti ve törelerin sözlü aktarılmasının yanında Alevîler arasında "İmam Cafer Buyruğu" ya da daha çok kısa adı ile "Buyruk" olarak anılan yazılı bir ürün de bulunmaktadır. Kitap bir yol süreğinin kılavuzudur; Alevî yaşam biçiminin ilkelerini içeren bir el kitabıdır. En canlı biçimde de Tahtacılar arasında uygulanmaktadır (Bozkurt, 1995: 31).

Alevîliğin temel esaslarını oluşturan Hz. Ali'ye ve on iki imama derin sevgi; Allah-Muhammed-Ali üçlemesi², ehl-i beyt sevgisi; Kerbelâ şehitlerine bağlılık; Hz. Ali düşmanlarına lânet (teberrâ), dostlarına sevgi (tevellâ) gibi inanışlar; dinî geleneklerin ve törenlerin genel olarak uygulanış tarzı ve bunların topluluk

1 Merkezi Narlıdere'de bulunan bu Tahtacı ocağı için Yörükân (1929: 67); Fiğlalı (1981: 352); Çağatay (1993: 670) gibi araştırmacılar "Yanın Yatır" ifadesini kullanırken Yılmaz (1948: 15) ve Yetişen (1986:8) "Yan Yatır" şeklini; Eröz ise (1977: 106) bunlardan her ikisini birlikte kullanmıştır. Kaynaklarda bu iki terimle ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir, ancak büyük olasılıkla topluluk mensuplarının ibadetleri sırasında yatırlara olan niyazlarını bir yanlarına doğru yatarak gerçekleştirmelelerinden dolayı bu isim verilmiştir (Bu niyaz için bkz. Baha Said Bey, 2006: 224.) Anadolu'daki Alevîler ve Tahtacılar üzerinde uzun süren araştırmalarda bulunan Yusuf Ziya Yörükân'da olduğu gibi biz de çalışmamızda Yanın Yatır şeklini kullandık, ancak parantez içerisinde diğer şekli de vermeyi uygun gördük.

2 Tahtacılar üzerine yapılan bir araştırmada Ali Selçuk (2005: 69-71), bizim daha evvel Mersin Tahtacıları üzerine yapmış olduğumuz bir çalışmadan (Çıblak, 2001: 83-86) yola çıkarak yanlış bir saptamada bulunmuştur. Selçuk, Tahtacılar'da Allah-Muhammed-Ali üçlüsünü ele aldığımız bölümde, bu topluluğun Tanrı anlayışının politeist bir yapıya büründürüldüğü sonucunu çıkartmıştır. Bu görüş gerçeği yansıtmadığı, ayrıca daha sonra aynı konuda yapılabilecek çalışmaları da olumsuz etkileyebileceği düşüncesiyle düzeltilmeye muhtaç görünmektedir.

Allah-Muhammed-Ali üçlemesi, Tahtacılar'da olduğu gibi diğer Alevî topluluklarında da yer almaktadır. Genel olarak bu üç kavramın söylenişteki birliktelik yanında içerik bakımından da birbirini tamamladığı görülmektedir, ancak hangi kavram ile neyin kastedildiği ise tam olarak anlaşıl-

içerisindeki işlevleri; dinî liderler ve bu kişilerin görevleri gibi birçok konuda Tahtacılarla diğer Alevî toplulukları arasında benzerlikler bulunmaktadır.

Tahtacılar, genellikle çalışkan, uysal, ahlaklı ve neşeli insanlardır. Hırsızlık yapmaz, yalan söylemezler. Kadın-erkek birlikte çalışırlar, cemlerini de birlikte yürütürler. Genel hayatlarında fazla mutaassıp değildir, ancak mezhebî gelenek ve inançlarını şimdiye kadar büyük bir ketumlukla korumuş, bu konuda dışarıdan herhangi bir kişiye bilgi vermekten kaçınmışlardır. Ayrıca Alevî olmayanlarla yakın ilişki içerisinde bulunmaktan uzak durmuş ve hukukî işlerini dahi kendileri halletmeye çalışmışlardır (Ülkütaşır, 1968: 841).

Başlangıçta büyük bir kısmının dağlarda, orman içlerinde göçebe bir yaşam tarzı sürdürmüş olması Tahtacılar'ı içinde yaşadıkları sosyo-kültürel ortamdan koparmış ve bu topluluğun hemen hemen hiçbir kültürel değişikliğe uğramadan yüzlerce yıl kapalı bir toplum hayatı sürdürmelerine neden olmuştur. Ancak 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerleşik düzene geçmeye başlamaları ve Cumhuriyet'in ilanından bu yana dışarı açılmalarıyla beraber kendilerine özgü bir aydınlanma döneminin içine girmişlerdir. Gelenekler yavaş yavaş değişmeye ve dedelerin toplum üzerindeki etkisi azalmaya başlamıştır. Bugün aralarında önemli denebilecek bir sayıda okumuş insan bulunmakta ve bunlar çeşitli mesleklerde görevlerini yerine getirmektedir. Yerleşik düzene geçilmesinin ardından eğitim sürecinin başlaması, köyden kente göç hareketlerinin ortaya çıkması, toplum fertlerinin kendilerine ata mesleği dışında farklı geçim kaynakları bulması, en önemlisi de hızlı bir teknolojik gelişmeyle yüz yüze kalınması ve buna bağlı olarak da sosyo-kültürel yaşamda değişikliklerin ortaya çıkması, Tahtacılar'ın kapalı toplum yapısından açık toplum yapısına doğru bir geçiş içerisine girmelerinde etkili olmuştur.

Yaşanan bütün gelişmelere karşılık, Tahtacılar'ın örf, âdet ve inanmalarında Türkler'in Orta Asya'da etkisinde kaldıkları çeşitli inanç sistemlerinin ve dinlerin bugün de yoğun olarak etkisini devam ettirdiği gözlenmektedir.

lamamaktadır. Tahtacılar arasında tarihî şahsiyet Ali'nin dışında söylencelerde ve inanışlarda kutsallaştırılan ve olağanüstülüklerle donatılan bir başka Ali'nin daha varlığı bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte sözlü gelenekte Allah'ın, Muhammed ile Ali'yi kendi nurundan yarattığı, dolayısıyla üçünün bir nur olduğu düşüncesi de ağırlık kazanmaktadır. Bu da bize söz konusu üç kavramın, aslında tek bir varlığı karşıladığını göstermesi bakımından önemlidir.

Bu açıklamanın ardından Selçuk'un bahsettiği gibi eski Türk inanışlarındaki Tanrı kavramını da çoklu bir yapı içerisinde ele almak gibi bir düşüncemizin olmadığını, eğer böyle anlaşıldı ise bunun burada özellikle düzeltilmesi gerektiğini önemle belirtmek isterim. [Konuyla ilgili daha geniş bilgi için Mehmet Eröz'ün Türkiye'de Alevilik ve Bektaşılık (Eröz, 1977: 377-381) başlıklı çalışmasından da yararlanılabilir.] Öte yandan Allah-Muhammed-A'î üçlemesinin hangi kaynaktan geldiği konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte birçok inanış ve kültürde, üç sayısının kutsallaştırıldığı ve buna bağlı olarak üçleme (teslis)'nin bulunmuşu bilinmektedir. Tahtacı kültüründeki üçlemeyi, farklı inanç yapılarından sadece birinde aramak kanaatimizce hatalı olacaktır.

Çalışmamızın buraya kadarki bölümünde bu topluluğun kökeni, genel olarak inanç yapısı ve günümüzdeki görünümü hakkında özetleyici bilgi verilmiştir. Bundan sonraki aşamada ise kendilerine özgü kültürel değerleri içerisinde etkin bir rolü olan "ateş" ve "ocak" kültürüyle ilgili inanç ve pratikleri ele alınıp incelenecektir. Bilindiği üzere ateş, ilk çağlardan bu yana çeşitli toplumlarda yaşam-sal açıdan büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu özelliğinden dolayı ateşe büyük saygı duyulmuş, kendisine arındırıcılık, temizleyicilik gibi anlamlar yüklenmiştir. Ateş ve buna bağlı olarak ocak etrafında oluşturulan kült, İslâmiyet öncesi dönemde eski Türk inanışlarında yoğun olarak etkisini göstermiş, daha sonra Anadolu'ya da aktarılmış, özellikle Tahtacı kültüründe de gerek dini gerekse günlük yaşamda önemini ve işlevini sürdürmeye devam etmiştir.

Sözlü ve yazılı kaynaklardan edindiğimiz bilgiler sonucunda Tahtacı kültüründe tespit edilen ateş ve ocak kültü; "dinî törenler", "geçiş dönemleri" ve "halk inanışları"nda olmak üzere üç başlıkta incelemeye alınmıştır.

1. Dinî Törenlerde Ateş ve Ocakla İlgili İnanç ve Pratikler

Tahtacılar arasındaki dinî törenler, büyük ve küçük cemler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Musahibi olanlar ile ikrar vermiş evli çiftlerin yılda bir kez sorgudan geçirildiği meydandan geçme cemi; delikanlıların ya da evli kadınların Tahtacı örf ve âdetlerini kabul edip bunları yaşamlarında uygulayacaklarına dair söz verdikleri ikrar alma töreni; topluluk içerisinde herhangi bir suç işlemiş olanların cezalandırıldığı ya da cezalarının kaldırıldığı düşkünlük cemi ve ikrar vermiş evli çiftlerin kendilerine bir yol kardeşi bulup onunla ölünceye kadar kardeş kalacaklarına dair söz verdikleri musahip olma cemi, büyük cemler arasında yer almaktadır. On iki hizmetin tamamının yer aldığı büyük cemler, sadece musahipli olanlara açık olması nedeniyle "içeri cemleri" olarak da adlandırılmaktadır. Bunun dışındaki cemler ise, on iki hizmetin tamamının yerine getirilmediği ve bütün taliplerin katılabildiği küçük cemlerdir. Bu gruptakileri birlik ve beraberliğin sağlanması, Tahtacı yol ve erkânının korunup yaşatılması amacıyla haftada bir düzenlenen "cuma akşamı"; dinî bayramlarda düzenlenen "bayram akşamları"; adakların yerine gelmesi ya da çeşitli amaçlarla gerçekleştirilen "kurban törenleri" ve yeni ev kuran çiftlerin ocaklarının ilk önce dede tarafından yakılması temeline dayanan "ocak kazma" töreni şeklinde sıralamak mümkündür. Büyük cemlerden farklı olarak küçük cemlerde, dedenin bulunması şart değildir, eğer yerleşim biriminde dede yoksa onun vekili olarak görevli kişiler de bu cemleri yürütebilmektedir.

Ateş ve ocakla ilgili inanç ve uygulamalara genellikle büyük cemlerde rastlanmaktadır, ancak küçük cemler arasında yer alan "ocak kazma" töreninde de ateşin ve dolaylı olarak ocağın kutsallaştırıldığı görülmektedir.

1.1. Büyük Cemlerde Ateş

İçeri cemlerinde uygulanan on iki hizmetten birisini, delilci tarafından cemin yapıldığı meydanda delilin uyarılması (yakılması) oluşturmaktadır. Cemde delilin uyarılması şu şekildedir: (Çıblak, 2005:96-98)

Cemde dede başköşede onun yanında ise hizmet sahipleri bulunmak üzere halka şeklinde oturulur; herkes yerini aldıktan sonra kementler bellere bağlanıp niyaz edilir (yere secde edilir). Ceme delilin uyarılmasıyla başlanır. Bunun için delilci adı verilen hizmet sahibi, deliliyle beraber dedenin önüne gelir, diz çöker ve "Hayır himmet eyleyin cem erenleri, delil uyanıyor" der. Oradakiler de buna "himmet erenlerden" karşılığını verirler. Bu söyleşme üç kez yinelendikten sonra delil uyarılır. Delilin ilk denemede yanmaması iyiye yorulmaz; böyle bir durumda cemde özü bozuk olanların yani kötü niyetlilerin ya da birbirleriyle dargın olanların bulunduğu inanılır. Bu nedenle topluca niyaz edilip dâr'a durulur ve tekrar delil uyarılır. Dede, bu sırada delil hayırlısını okur. Delil yandıktan sonra delilci de hayırlısını alıp delille beraber dedenin sol tarafına oturur ve elindeki maşasıyla cem süresince delilin yanar bir vaziyette kalmasını sağlar. Cemde delilin kendiliğinden sönmesi bütün orada bulunanları düşkün kılacağı, diğer bir deyişle büyük bir suç işlenmiş sayılacağı için delilcinin görevi çok önemlidir.

Delilcinin ardından meydana gözcü gelir ve eşik olarak kullanılmak üzere oklava şeklinde bir sopa getirip eşik hayırlısını alır. Sonra eşiği, kapının hemen iç tarafında diz üstü oturarak ve hiç hareket ettirmeden tutmaya başlar. Eşikten ilk önce dede geçer; bunun için eşiğin önünde diz çöker, eşiği secde vaziyetinde "ya Allah, ya Muhammed, ya Ali" diyerek üç kez öper ve ayağa kalkmadan eşiğin üzerinden sürüne sürüne geçerek delile kadar gelir, delile iki elini açıp daha sonra yüzüne götürmek suretiyle niyaz eder ve sonra kendisine ayrılmış yere geçip oturur. Dedenin ardından hizmet sahibi erkekler büyüklük sırasına göre eşikten geçer, onları diğer musahipli erkekler, sonra kadınlar izler. Dede gibi onlar da önce eşiğe sonra delile niyaz eder, ardından dedenin önüne gelerek orada da niyazda bulunur ve yerlerine geçerler. Gözcü, cemde bulunan herkesin eşikten geçip delile niyaz etmesi sona erinceye kadar eşiği tutar, sonra hayırlısını alıp kaldırır.

Cemin içeriğine göre orada bulunan taliplerin meydandan geçmesi, ikrarlarının alınması ya da musahiplikleri gibi uygulamaların tamamlanmasının ardından selman gelip meydanı süpürür, daha sonra dededen başlamak üzere herkese el suyu dağıtır. Bunu bir kaba konulmuş ve hayırlısı alınmış, dolu adı verilen içkinin³ semsi adı verilen hizmet sahibi tarafından dağıtılması takip eder. Dolu, önce birkaç damla delile damlatılır, sonra başta dede, daha sonra onun sağında ve

3 Tahtacı cemlerinde dolu ile kastedilen içki, genellikle rakıdır.

solunda oturan hizmet sahiplerine sırasıyla üç defa sunulur, ardından cemde bulunan herkese aynı fincanla dağıtılır. Süpürgeci, sucu ve dolucu hayırlılarını aldıktan sonra, delil, görevlisi tarafından söndürülür. Delilciye de hayırlısı verilir. Bundan sonra saz çalınıp nefes söylenmeye, semah oynanmaya başlanır.

1.2. Küçük Cemlerde Ateş ve Ocak

Ateş ve ocakla ilgili inanç ve pratikler, küçük cemler arasında yer alan “ocak kazma” töreninde karşımıza çıkmaktadır.

İzmir ve Mersin’de yaşayan Tahtacılar’da bu tören şu şekilde yapılmaktadır: (Ye- tişen, 1986: 41; Çıblak, 2005: 134)

Tahtacılar arasında evli olan bir çift, ana baba evinden ayrılıp da başka bir evde yaşamaya başlayacağı zaman “ocak kazma” adı verilen bir tören yapılır. Çiftin yeni evinde dedeyle beraber musahipli büyükler toplanır, herkes bu çifte verilmek üzere beraberinde tabak, tencere vb. hediyeler de getirir. Ev sahibi bu tören için eğer maddî durumu elverişli ise bir koyun; değil ise bir horoz keser. Dede, evin ocağının başına geçer ve elindeki kazma ile “ya Allah” deyip ocağın sağına, “ya Muhammed” deyip soluna, “ya Ali” deyip ortasına üç kez kazıyormuş gibi yavaşça vurur. Ardından ocağa konulmuş olan odunları veya birkaç parça çırayı tutuşturup hayırlı verir. Dede, ocağın önünden kalkıp yerine oturunca yeni ocak sahibi ve karısı herkesin elini öper. Kurban, bu ocakta pişirilir. Bu arada diğer cemlerde olduğu gibi meydan süpürülür, el suyu dağıtılıp dolu üçlenir, semah oynanır. Kurban pişince hemen sofralar getirilip yemek yenilir, ardından çaylar içilir; tören bu şekilde sona erer. Yeni ev kuran çiftin ocağının ilk defa dede tarafından yakılması, o ailenin ocağının devamlı tütmesi için gereklidir. Aksi halde ailenin başına istenmeyen olayların gelebileceğine inanılır.

2. Geçiş Dönemlerinde Ateş ve Ocakla İlgili İnanç ve Pratikler

2.1. Evlenme Âdetlerinde Ateş ve Ocak

Mersin Tahtacıları’nda düğünün son günü gelin oğlan evine getirildiğinde, eve girilmeden önce damat önde gelin arkada olmak üzere bahçedeki yemek pişirilen ocağın etrafında üç kez dolanma geleneği vardır (K.5, K.6).

Aydın (Bozdoğan ve Çine) ve Balıkesir (Edremit) Tahtacıları’nda ise, gelin oğlan evine getirildikten sonra önce eşiğe, sonra da evin içindeki ocağa “ya Allah ya Muhammed ya Ali” diyerek secde vaziyetinde üç kez niyaz eder. Daha sonra evdeki büyüklerin elinden öper, yaşlılarıyla ise cemal cemale niyazlaşır (Biçen, 2005: 120).

2.2. Ölüm Âdetlerinde Ateş ve Ocak

Aydın (Bozdoğan ve Çine) ve Balıkesir (Edremit)’de yaşayan Tahtacılar arasında cenazenin toprağa verildiği günün akşamı, hava kararmaya başladığı sırada ölünün yıkandığı yerde, su ısıtılan ocakta üç adet çıra parçası yakılır ve burada bı-

rakılır. Yanan ateşin yanına üç parça ekmek ve bir testi su bırakılır. Bu uygulama, üç akşam yinelenir. Ölenin üç gün boyunca evini ziyaret ettiğine ve bırakılan yiyecekleri yediğine, suyu da içtiğine inanılır (Biçen, 2005: 132).

Mersin Tahtacıları'nda da aynı şekilde ölünün yıkandığı yerde ateş yakılır ve buraya su ile bir kap yemek bırakılır. Ölen kişinin ruhunun o akşam evine gelerek sudan içtiğine, yemekten de yediğine; ateşin ise kendisine karanlıkta yol gösterdiğine inanılır. Tahtacılar arasında bu uygulamanın yapılmaması durumunda, ölünün ruhunun öfkelenerek ev halkına zarar verebileceğine dair bir inanç vardır (K.3, K.4).

3. Halk İnanışlarında Ateş ve Ocakla İlgili İnanç ve Pratikler

3.1. Günlük Hayatta Ateş ve Ocak

Tahtacılarda ocak, eşik gibi evin en kutsal sayılan yerlerinden biridir. Bu nedenle hemen her evde mutlaka bir ocak vardır. Kutsal sayılan ocağa, perşembeyi cumaya bağlayan ve Tahtacılar arasında "cuma akşamı" olarak bilinen akşamları üç kez niyaz edilir (Biçen, 2005: 127).

Edremit'in Çamcı köyü Tahtacıları arasında da ateş yansın ya da yanmasın ocağa niyaz edildiği görülmektedir. Daha önceleri ocağa secde edilerek niyaz edilirken günümüzde sağ el ocağa sürülüp dudaklara götürülmek, ardından bıyaktan çeneye doğru süzülme veya kalbe götürülmek suretiyle niyaz edilmektedir. Bu sırada "ya medet mürvet" ya da "medet mürvet Yarabbim" denilmektedir (Eröz, 1977: 329).

Aydın ve Balıkesir Tahtacıları'nda ocağın kapıdan giriş yanına evin yaşlı kadını diğer yanına ise erkeği oturur. Misafire de evin en değerli yeri sayılan ocaklığın yanındaki köşe verilir ki buraya başköşe de denir (Biçen, 2005: 127).

Aydın ve Balıkesir Tahtacıları'nda ocak başında beddua etmek ya da yemin vermek geleneği de vardır. Bunun için bedduada bulunmak veya yemin vermek isteyen kişi, beline kemendini bağlayarak ocağın başına gelir, diz çökerek ocağa niyaz eder ve ardından beddua eder ya da yemin verir. Burada verilen yemine "bağlantı vermek" denilir. Bağlantı, genellikle on iki imamlar üzerine, tek taraflı verilen bir yemin olup "...şunu yaparsan ya da yapmazsan on iki imam hasmın olsun" şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte yörede "Odun, ocağın sönsün." şeklinde yağın bir beddua da vardır (Biçen, 2005: 127).

Yine aynı yörede yaşayan Tahtacılar'da akşam hava karardıktan sonra, en yakın komşulara dahi ocaktan ateş alınıp verilmez (Biçen, 2005: 127). Verildiği takdirde ev halkına herhangi bir zararın geleceğine inanılır.

Tahtacılar arasında ateşe tükürülmez (Biçen, 2005: 127).

Aydın ve Balıkesir'deki Tahtacılar'da ocaktaki ateş, üzerine su dökülerek söndürülmez (Biçen, 2005: 127). Mersin Tahtacıları arasında ise cuma günü ocağın kü-

lü alınmaz, eğer alınırsa o ailenin başına uğursuz olayların geleceğine inanılır. Bunun yanı sıra ocağın külü, herkesin gelip geçtiği yerlere dökülmez. İnanışa göre şeytan külün bulunduğu yerlere gelir, dolayısıyla külün ayakaltına dökülmesiyle insanlara şeytan çarpabilir. Bunu önlemek amacıyla da külün ayak basmadık yerlere dökülmesi gereklidir (Çıblak, 2005: 214; 216).

3.2. Hayvanlarla İlgili İnanışlarda Ateş

Mersin Tahtacıları arasında pavçakal adı verilen bir çakal türünün evin yakınında pavkırmayı uğursuzluk sayılır ve birisinin öleceğine işaret olarak kabul edilir. Böyle durumlarda ölümü uzaklaştırmak için, hayvanın bulunduğu yöne doğru ucu yanan bir odun ya da çıra çıra parçası atılır (Çıblak, 2005: 215).

3.3. Nazarla İlgili İnanışlarda Ateş ve Ocak

Mersin Tahtacıları'nda nazara karşı köz söğündürme (söndürme) geleneği vardır. Bunun için içi su doldurulmuş genişçe bir kap hastanın başının üstünde tutulur ve bu suyun içine köz parçaları atılır. Bu sırada nazar değdirebileceğinden şüphenilen kişilerin adları tek tek sıralanır. Suyu atılan köz, hangi isim söylendiğinde daha cızırtılı bir ses çıkartmış ise o kişinin nazar değdirdiğine ve bu işlemle nazarın ortadan kalkacağına inanılır. Daha sonra içinde köz söğündürülen sudan biraz hastaya içirilir, biraz da vücuduna serpiştirilir. Mersin'de nazar değen kişileri iyileştirmede kullanılan bir başka yöntem ise tütsülemedir. Tütsü için genellikle üzerlik otu kullanılır. Bir tavanın içine biraz köz, bunun da üzerine üzerlik otu konulur. Üzerlikten çıkan duman hastaya koklatılır, ardından evin içinde dolaştırılarak kötülüklerin evden uzaklaştırılacağına inanılır (K.1, K.2)

İzmir (Narlidere)'de yaşayan Tahtacılar arasında ise nazara karşı tuzun ateşte kavrulduğu görülmektedir. Bunun için bir eleğin içine biraz iri tuz parçaları, ayrıca bir iğne, bir cep aynası, bir gümüş ya da altın para ve üç parça da merkep pisliği konulur ve bu elek ocaktaki ateşin üzerinde hafifçe tutulur. Tuzlar çatırdamaya başlarken, elek alınıp hastanın başının üstünde gezdirilir, bu arada elekten düşen kızgın tuzlar hastayı yakmasın diye hastanın başının üzerinde beyaz bir bez de önceden örtülmüş olur. Elek, içine tekrar tuz konularak ateşte tutulur, tuzlar çatırdamaya başladığında bu sefer elek hastanın karnının üstünde, üçüncüsünde ise ayaklarının üzerinde gezdirilir. Bu işlem tamamlandıktan sonra elekteki iğne ile gümüş ya da altın para bir fakire verilir, ayna yerine konulur, merkep pislikleri de bir kenara atılır (Yılmaz, 1948: 108-109).

Ateş ve Ocakla İlgili İnanç ve Pratiklerin Değerlendirilmesi

Tarih öncesi dönemlere ait bugünkü bilgilerimiz, ateş kültürünün doğuşu ve gelişmesi konusunda yeterli değildir, ancak ilk çağlardan beri Amerika, Asya, Avrupa ve Akdeniz gibi dünyanın pek çok alanında en eski dinî sistemler içinde ateşin yerine ve zamanına göre az veya çok önemli bir kült konusu olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte ateş, asıl eski Hint ve İran inançlarında büyük önem kazan-

mıştır. Özellikle Zerdüştilik ve Mazdeizm'in ana esasları ateş ibadetine dayanmaktadır. Zerdüştilik'te ateşin temizleyiciliğine ve hayatı yenileyiciliğine inanılmaktadır. İnsanlara musallat olan kötü ruhlar ve uğursuzluklar, ateşle defedilir. İnsan yaradılışındaki en üstün unsur ateştir, bir başka deyişle insan ruhu ateşten yaratılmış olup kişi öldükten sonra da bu ruh gökteki ilahî ateşle birleşecektir. Aynı şekilde ateş, Mazdeizm'de de temel bir öneme sahiptir (Ocak, 1983: 185; 190).

Ahmet Yaşar Ocak'tan edindiğimiz bilgilere göre ateş kültü Zerdüştilik'te sistematikleştirilerek birlikte kökeni ortak bir İran-Hint kültürüne kadar uzanmaktadır. Bu kült, İran ve Hint etkisiyle Şamanizm'e de geçmiştir, ancak ateşin bozkır göçebe hayatındaki yerini de gözden uzak tutmamak gerekir. Kuzey Asya ve Orta Asya bozkırları gibi sert iklim koşullarının hâkim olduğu alanlarda ortaya çıkan inanç sistemlerinde de ateşin doğal olarak büyük öneme sahip olacağı bir gerçektir. Çünkü ateş bu bölgelerde ve benzer iklim koşullarına sahip dünyanın öteki yerlerinde her şeyden önce ısınmak için gerekli sıcaklığı sağlamaktadır (Ocak, 1983: 190-192). Tabii ki beslenmek amacıyla avlanan hayvanların pişirilmesi bakımından da ateşin vazgeçilmez olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla etkileşimde bulunan kültürlerin yanı sıra özellikle yaşanan yerdeki sert iklim koşulları ve yaşam biçimi de, ateşi önemli hale getirmiştir.

Toplum hayatında ateşin yaşamsal bir öneme sahip olması, onun kutsallaştırılmasının yanı sıra ateşin yakıldığı yer olan ocağın da kült haline dönüştürülmesine neden olmuştur. Mehmet Eröz, ateşe ve ocağa gösterilen büyük saygının, bunların kutsallaştırılmasının sebebinin atalara duyulan saygıyla açıklamaktadır. Buna göre atalar kültü, ocak kültürünü doğurmuştur. Ocağın tütmesi, ateşin devamlı bir şekilde yanması, ataların o ocakta, o yurttta, o çadırdta devamlı bir şekilde bulunması anlamına gelmekte ve ataların canları, o ateşin içinde tecelli etmektedir (Eröz, 1977: 327). Günümüzde "Ocağın yansın", "Ocağın sönsün" gibi beddualar da, hep bu eski inancın günümüze yansımaları olarak kabul edilmelidir.

Konuyla ilgili yapılan araştırmalar, Orta Asya'daki Şamanist Türk topluluklarında yaygın bir ateş kültürünün olduğunu meydana çıkartmıştır. Radloff'a göre Kazaklar'da ateş kültü önemli olup ateşe bazı takdimelerde bulunulmuştur. Aynı şekilde Altaylılar, Teleütler ve Yakutlar'da da ateşin önemi büyüktür ve ateşe belli zamanlarda çeşitli yiyecekler ve içecekler sunulmuş, çeşitli vesilelerle ateşe kurbanların verildiği görülmüştür (Ocak, 1983: 192).

Şamanist Altaylılar'ın ateşe karşı söyledikleri dualarda ateşe "güneş ve aydan ayrılmışsın" denilir ve ateşin gökten Tanrı Ülgen tarafından insanlara gönderildiğine inanılır. Ayrıca mübarek sayılan bazı şeylere ve ruhlara karşı küfür sayılabilecek sözler sarfedilebildiği halde, ateşe karşı son derece saygılı davranılır. Abdülkadir İnan, A. V. Anohin'in Altay Türkleri ve Şamanizm hakkında topladığı

materyale dayanarak verdiği ateş ve ocakla ilgili bir dua örneğinin; “Üç köşeli taş ocak, alevli yanan al ateşim! Taş ocağımız yerinden oynamasın, daima yansın! Yaktığımız ateş alevli olsun. Tarhana pişirdiğimiz ocağın külü çok olsun! Neslimiz kesilmesin, sürsün, biri giderse biri gelsin! Ey Abukan dağının payı, ey ay ve güneşin parçası (olan ateş)! Bereket ver, kısmetimiz bol olsun.” şeklinde olduğunu belirtmektedir (İnan, 1986: 67; 70).

Orta Asya’da çeşitli Türk boylarında tespit edilen ateş ve ocak kültürü, Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra Anadolu topraklarında da varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Öyle ki bu kültürün izlerine, Tahtacılar’da ve dolayısıyla diğer Alevî topluluklarında daha yoğun olarak rastlanmaktadır.

Tahtacılar arasında özellikle büyük cemlerde, cem’in başında delilci tarafından belirli bir ritüel eşliğinde delil adı verilen ateşin yakılması; ceme katılanların sırasıyla delile niyaz etmeleri; sunulan doludan bir miktar delilin üzerine serpilmesi yoluyla ateşin hakkının verilmesi, bir yönüyle ateşe saçılması; delilin kendiliğinden sönmeye başlaması durumunda cemde bulunan herkesin düşkün sayılması ve düşkünlük cezasının ancak kurban kesme yoluyla kaldırılabilmesi vb. uygulamalar, Türkler’in Orta Asya’ki inançlarının izleri olmalıdır.

Kaynaklardan tespit edilen bir Altay efsanesinde, ilk ateşi insanlara Tanrı Ülgen’in armağan ettiği ve onlara çakmak taşıyla ateşin nasıl yakılacağını öğrettiği belirtilmektedir. Bundan dolayıdır ki Altaylılar ve Yakutlar’da ancak çakmak taşından elde edilen ateş kutlu sayılmaktadır. Kuzey Altaylar’da bulunan oymaklarda gelin ile damadın gerdek gecelerindeki ilk ateşin, çakmak taşıyla yakılması ve üç gün boyunca gece-gündüz bu ateşin yanında bulunması gerekmektedir. Yakut Şamanistleri de âyinlerinde kullanacakları ateşi çakmak taşıyla yakarlar ve bu ateşe mukaddes ateş anlamına gelen “ay_out” adını verirler. Bununla birlikte aile ocağında yanan ateş, nasıl yakılırsa yakılsın kutsal sayılır (İnan, 1986: 66).

Tahtacılar’da yeni eve çıkan çiftin aile ocağının “ocak kazma” adı verilen törende, ilk önce dede tarafından ve özel bir şekilde yakılması; o ailenin varlığını sürekli olarak koruması, başına herhangi uğursuz bir olayın gelmemesi için yerine getirilmesi gereken önemli bir gelenektir. Ocağın bu şekilde kutsanması, ateş kültürünün atalar kültürüyle ilgisini de açıkça göstermektedir. Aile ocağının devamlı olarak tütmesi, atalara karşı gösterilen saygının da bir ifadesidir. Atanın öldükten sonra kendi ailesine yardımcı olabileceği inancı nedeniyle, ocak kazma töreninde atalar ruhuna kurban sunulmakta, atalarla temasta bulunmayı sağlayan ateşin yakılmasından sonra dua edilmektedir.

Şamanizm’de de ateşle yapılan ayinlerde ateş ruhuna hitaben okunan şaman dualarında “atamızın yaktığı ocak” denilmektedir. Ayrıca özellikle Kırgız - Kazaklar’da yer alan ocakla ilgili bir gelenek de dikkati çekmektedir. Buna göre Kırgız - Kazaklar’ın kabile teşkilâtını kaybetmemiş boylarında yedinci veya dokuzuncu atanın torunlarının tamamı bir ulu eve saygı gösterir ve bu eve (çadıra) ocak du-

manıyla "kararmış çadır" anlamına gelen "kara çangarak" derler. Bu çadırdaki verilen söz yemin olarak kabul edilir ve çadırın sahibi genç bir delikanlı da olsa bu kişiye herkes tarafından saygı duyulur (İnan, 1986: 68). Bu da ata ruhuna ve ata ocağına verilen önemi gösterir. Bugün de Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ailenin en küçük erkek evladının, baba ocağında kalıp aile ocağını tütürmesi, bu yolla ailenin devamını sağlaması geleneği de söz konusu eski inanışlarla ilgili olmalıdır.

Ata ocağının kutsallaştırılmasını, Tahtacılar'ın düğün geleneklerinde de görmek mümkündür. Nitekim oğlan evine getirilen gelinin, damatla birlikte yemek pişirilen ocağın etrafında üç kez dolandırılması, daha sonra evin içindeki ocağa secde vaziyetinde niyaz etmesi bunu açıkça göstermektedir.

Düğün törenlerinde ateş ve ocak, Şamanist Tükler'de de oldukça önemli bir mevkiye sahiptir. Hatta Budist Buretler'in dahi, gelin ile damada ateş ve ocağa secde ettirerek şu duayı okudukları tespit edilmiştir: "*Ey melikem, ey anam ateş! Sen Hangay-Han ve Burhatu-Han dağlarının tepesinde biten karaağaç (Ulmus campestris)-dan yaratılmışsın! Gök yerden ayrıldığı zaman doğmuşsun; Ötügen anamızın tabanından (kademinden) peyda olmuşsun! Anamız ateş, senin baban sert çelik, anan çakmak taşı, ecdadın karaağaçtır. Senin nurun göklere ulaşır, yerin altına nüfuz eder. Gökte yaşıyanın çakmağıyle çakılmışsın, anamız Uluken hatunun eliyle yakılmışsın! Sarı başlı koyundan aldığımız sarı yağları sana kurban sunuyoruz. Neşeli ve sağlam oğlun, güzel kız-gelinin var! Ey daima göklere uzanan ve bakan ateş! Biz sana fincan fincan rakı, kap kap yağ sunuyoruz; güveye ve geline ve bütün ulusumuza sağlık ve güven ver! Biz sana secde ediyoruz.*" (İnan, 1986: 70). Söz konusu dua örneğinde ateşe kutsallık yüklenmesinin nedeni açıklandığı gibi, ateşten hem o evde yaşayan çift hem de bütün ulus için sağlık ve mutluluk dileğinde bulunulduğu görülmektedir.

Şor Türkleri'nde de yeni evliler, dokuz kayın ağacından yapılmış geçici evlerine geldiklerinde, ilk önce ateş yakma töreni yapılır. Altaylılar'da ise gelin, kayınbabasının evine (yurduna) girdikten sonra ocağın önünde yere kadar eğilir. Yine Altaylılar'da kam, âyine başlarken, ocağa doğru dönerek, ocak ruhuna dua okur, sonra vecd halinde davuluna vurarak ateşin etrafında koşar. Kurban eti hazır olunca da kurban etinden kuşbaşı şeklindeki birkaç parçayı ateşe atar (Eröz, 1977:328-329). Ateşe atılan et parçası, atalar ruhuna sunulan bir saçıdır.

Tahtacılar arasında düğünde olduğu gibi ölüm törenlerinde de ateşin ayrı bir yeri vardır. Bilindiği üzere insanoğlu, ölümün tam bir yok oluş anlamına gelmediğine; ölen kişinin yaşamını herhangi bir şekilde sürdürdüğüne, geride bıraktıklarıyla ilişkiler kurduğuna, hatta onların günlük yaşantılarını olumlu ya da olumsuz etkileyebildiğine inanmıştır. Ölenin hem geri dönerek insanlara zarar verebileceği korkusu hem hatırlanmaya, anılmaya, yiyeceğe, giyeceğe vb. şeylere ihtiyaç duyabileceği inancı, ölü kültürünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Çıblak, 2002:605). Ölen kişiye karşı duyulan korku ve saygı, onun arkasından gerek

ölü evinde gerekse mezarlıkta birtakım inanç ve pratiklerin yaşatılmasında etkili olmuştur.

Tahtacılar arasında da eski Türkler'de ya da çeşitli Türk topluluklarında olduğu gibi, ölen kişinin ruhu aracılığıyla varlığını devam ettirdiğine inanıldığı için ölünün yıkandığı yerde üç gece boyunca ateş yakılmaktadır. Bu, onun geceleyin evinin yolunu bulabilmesi için gerçekleştirilen bir uygulamadır. Ayrıca acıktığında yiyebileceği yemek ya da susadığında içebileceği su da bırakılmaktadır. Bu yolla ölenin, unutulmadığı gösterilmeye çalışılarak karşı taraftan gelebilecek kötülüklerin önüne geçilmek istenmektedir.

Şamanizm'de de, dünyada yaşamakta olan insanla ölmüş olan atası arasında çok yakın bir ilişkinin bulunduğu inanılır. Yaşayanla ölmüş olan atası arasındaki bu bağın gücü, atalara ardi arkası kesilmeyen bir saygıyı gerekli kılar. Ölen kişilerin yaşayış şeklinin canlıların yaşayışına benzediğine; onların da canlı varlıklar gibi yiyip içtiklerine inanılır. Buna bağlı olarak ölenin ardından onu memnun etmeğe yönelik pratikler yerine getirilir. Ayrıca aile ocağının tütmesiyle ata ruhunun memnun edildiğine, ocağın ve ateşin ata ruhunu temsil ettiğine dair bir inanç söz konusudur (Eröz, 1977: 325).

Tahtacılar arasında özellikle köylerde yaşayan her ailenin evinin içinde mutlaka bir ocağın bulunduğu ve günlük hayatta ocakla ilgili birtakım inanç ve pratiklerin yaygın olarak devam ettirildiği görülür. Cuma akşamları, ocağa üç kez niyaz edilmesi; misafire evin en değerli köşesi kabul edilen ocağın hemen yanındaki köşenin ayrılması; ocak başında yemin verilmesi ya da bedduada bulunulması vb. uygulamalar ocağa verilen önemi göstermektedir.

Ocağın bu şekilde takdis edilmesi Altaylar'da ve Yakutlar'da da bulunmaktadır. Nitekim Manas destanında bir gelinin kayınbabasının evine girmesi; "Kızlar ve gelin çift çift olup eve girdiler. Genç gelin Aksaykal eğilerek selâm verdi; Aysaykal ateşe yakın geldi, eğildi, ateşe selâm verdi ..." şeklinde tasvir edilmiştir. Bunun yanı sıra Yakutlar'ın and törenlerini ateş ve ocak karşısında yaptıkları görülmektedir. And verecek olan kişi, "büyük babamız ateş karşısında ... and veriyorum ..." diye sözlerine başlayıp "yemeklerimden attığım alevli ateş ile and ediyorum" şeklinde konuşmasına son vermektedir (İnan, 1986: 71). Ocağın kutsallaştırıldığını açıkça gösteren bu tür uygulamalar, ateş kültü ile atalar kültü arasındaki ilişkiyi gösterdiği gibi ocağın ilk ata tarafından yakılmış olması sebebiyle ailenin sembolü olarak kabul edildiğini de gözler önüne sermektedir.

Tahtacılar arasında akşam hava karardıktan sonra dışarıya ateş verilmemesi; ateşe tükürülmemesi; ateşin suyla söndürülmemesi, ocaktaki külün kutsal sayılan cuma günü alınmaması, alınabildiği diğer günlerde ise kimsenin gelip geçmediği yerlere dökülmesi vb. uygulamalar oldukça yaygındır. Bunların yerine getirilmemesi durumunda herhangi olumsuz bir olayla karşılaşılacağına, hatta ailenin soyunun sona erebileceğine dair bir inanç vardır.

Aynı şekilde eski Türkler ve Moğollar'da, günümüzde Sibiry'a'da ve Altaylar'da ateşe tükürmek, kirli ve pis nesnelere atmak, bıçak sokmak, ateşi su ile söndürmek vb. uygulamalar, inanışa göre ateşin ölümüne sebep olacağı için yapılması yasak olan işlerdir (Ocak, 1983: 194).

Ocaktaki külün rastgele bir kenara atılması durumunda şeytan gibi kötü güçlerin insanlara zarar verebileceğiyle ilgili inanç da, "Ataların canları, yakılan ocağın içinde tecelli eder." anlayışına paralel olarak ata ruhuna karşı gösterilen bir saygısızlığın mutlaka cezayla sonuçlanacağı inancından kaynaklanmış olmalıdır. Ancak bu kötülüğün Tahtacılar arasında özellikle şeytandan gelebileceğinin belirtilmesi, İslamiyet'in kabul edilmesinin ardından yaygınlık kazanmıştır.

Tahtacılar'da ateşin kötülükleri uzaklaştırıcı, hastalıkları tedavi edici özelliğini gösteren uygulamaların varlığı da dikkati çekmektedir. Buna göre pavçakal adı verilen bir çakıl türünün pavlamasının ölümüne işaret sayılması ve muhtemel bir ölüm olayını engellemek için ucu kor alevli bir odun ya da çıra parçasının sesin geldiği yöne doğru atılması, ateşin ölümü uzaklaştırıcı yönünü göstermektedir.

Nazarla ilgili uygulamalarda da hastanın iyileştirilmesi amacıyla ateşten yararlanılması, aynı şekilde hastanın ve evin içinin tütsülenmesi de ateşin kötü güçleri defederek, arındırma, temizleme, bu yolla iyileştirme özelliklerinin bulunduğunu gösteren uygulamalardır.

Şamanist Türkler arasında da ateşin her şeyi temizlediğine, kötü ruhları kovduğuna inanılmıştır. Konuyla ilgili olarak Batı Göktürkleri'nde VI. yüzyılda, hakanı görmeğe gelen Bizans elçilik heyetinin, kağanın huzuruna çıkarılmadan önce iki taraflı yakılmış ateş kümeleri arasından geçirildiği, bu yolla elçilerin kötülüklerden temizlendiğine inanıldığı tespit edilmiştir (Ocak, 1983: 188). Bu geleneğin Moğol saraylarında da kötü ruhları kovmak için yapıldığı görülmektedir. Buradaki amaç elçilerle ya da yabancılarla gelmesi muhtemel olan kötü ruhları kovmaktır. Bu inancın izlerine Müslüman Türkler arasında da rastlamak mümkündür. Nitekim Başkurtlar ve Kazaklar, bir yağlı paçavrayı tutuşturup hastanın çevresinde "alas, alas" diye dolaştırır ve bu uygulamaya "alaslama" adını verirler. Alaslama kelimesi, Anadolu Türkçesinde "ateşte temizleme" anlamına gelen "alazlama" şeklinde muhafaza edilmiştir. Bunun yanı sıra "alas" kelimesinin Altay şaman dualarında sıkça geçtiği; Yakutlar'da da kamların ateşle kötü ruhları kovmak için okudukları afsunlarda "alias, alias" şeklinde bağırdukları bilinmektedir (İnan, 1986:68).

Tahtacılar'da nazarla ilgili olarak, suya atılan köz parçalarından gelen sesler yoluyla nazar deşdirdiği düşünölen kişinin tespit edilmesine yönelik uygulama ise, eski Türkler'de görölen ateşe bakarak fal bakma ya da kehanette bulunma geleneğinin bir uzantısı olmalıdır. Nitekim eski Türkler'in büyük hükümdarları için belirli bir günde ateş yaktıkları, bu ateşe kurbanlar sunup dualar okudukları, ayrıca ateşin üzerinden çıkan alevlerin rengine bakarak yılın bereketli geçip

geçmeyeceğine, savaş çıkıp çıkmayacağına dair çeşitli yorumlar yaparak kehanette bulunduğu bilinmektedir (Inostrantsev, 1987: 489). Bunun yanında Şor Türkleri'nde gelin ile damadın evinde düzenlenen ateş yakma töreninde, ateşin yanışına, çıkardığı kıvılcımlara bakılarak yeni evlilerin gelecekte mutlu olup olmayacaklarına dair yorumlarda bulunulduğu dikkati çekmektedir (Eröz, 1977: 328).

Tahtacılar'daki ateşle ilgili pratikler ile Orta Asya Türkleri'ndeki pratiklerin uygulanış şekillerinde birtakım farklılıklar olsa da, özünde ateşin kutsallaştırılması ve bu kutsallık dolayısıyla çevresinde çeşitli inanç ve pratiklerin kümelenmesi genleştiği, her iki kültür ortamında da büyük benzerlikler göstermektedir.

Sonuç

Tahtacılar arasında gerek dinî törenlerde gerekse günlük yaşamın hemen her evresinde ateşin ve dolayısıyla ocağın önemli bir yeri bulunmaktadır. Topluluk içinde ateş ve ocak çevresinde gerçekleştirilen inanç ve pratikler ele alınıp incelendiğinde, atalar ruhuyla ateş arasında kurulan yakın ilgi dolayısıyla ateşin kutsallaştırıldığı, bu nedenle ateşe saçı niteliğinde kurbanlar sunulup karşısında niyaz eşliğinde dua edildiği, ateşe karşı gösterilen saygısızlığın mutlaka cezayla sonuçlanacağına inanıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra kötü ruhları kovduğuna, bu yolla hastalıkları tedavi ettiğine inanılması nedeniyle ateşin temizleyici, arındırıcı işlevinin de bu tür uygulamalarda ön plana çıktığı; hatta ateşe bakarak kehanette bulunulduğu gözlenmektedir.

Tahtacı kültüründe önemli bir yeri olan ateş ve ocakla ilgili inanışlar, köken itibarıyla araştırıldığında söz konusu uygulamalarla İslamiyet öncesi ve sonrası Orta Asya'da yaşayan Türk topluluklarının ateşle ilgili gelenekleri arasında büyük benzerliklerin bulunduğu görülmektedir. Ateş ve ocak çevresinde kümeleşen inanç ve pratikler, tarihî seyir içerisinde değişen inanışlar ve coğrafyaya paralel olarak birtakım değişikliklere uğramıştır, ancak özünü bozmadan Anadolu'da Tahtacılar arasında yoğun olarak yaşatılmaya devam etmiştir. Bu toplulukta ateşin kutsallaştırılmasının temelinde, tıpkı Şamanist Türk geleneklerinde olduğu gibi ata ruhuyla ateş arasında kurulan yakın ilişki bulunmakta ve bu inanış gereği ateşin kutsallaştırılarak çevresinde birtakım ritüellerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Söz konusu inanışların Tahtacı kültüründe canlı ve yoğun olarak yaşatılmasının nedeni, topluluğun yüzyıllar boyu dağlarda, orman içlerinde kapalı bir yaşam tarzı sürdürmüş olmaları ve bunun sonucu olarak Orta Asya kökenli gelenek ve göreneklerine daha sıkı bağlı kalmaları etkili olmuştur.

KAYNAKLAR

ANDREWS, Peter Alford. (1989). *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*. Dr. Ludwig Reichert Verlag. Wiesbaden.

Baha Said Bey. (2006). "Anadolu'da Alevî Zümreleri". *Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahî ve Nusayrî Zümreleri*. Haz. İsmail Görkem, İstanbul, Kitabevi, s.216-226.

BİÇEN, Hüseyin Yüksel. (2005). *İnanışları ve Gelenekleri Açısından Tahtacılar*. Tekağaç Yayıncılık. Ankara.

BOZKURT, Fuat. (1995). "Tahtacı Gelenekleri ve Buyruk Arasındaki Koşutluklar". 1. *Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri*. 26-27 Nisan 1993 Antalya. KB HAGEM Yayınları. Ankara.

ÇAĞATAY, Neşet. (1993). "Tahtacılar" Maddesi. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 11. Millî Eğitim Basımevi. İstanbul.

ÇIBLAK, Nilgün. (2001). *İçel Tahtacıları (Dinî İnanışlar ve Dinî Törenler-Halk Kültürü-Anonim Halk Edebiyatı)*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi. Adana.

ÇIBLAK, Nilgün. (2002). "Anadolu'da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler". *Türk Kültürü*. Y.XL.

ÇIBLAK, Nilgün (2005). *Mersin Tahtacıları -Halkbilimi Araştırmaları*. Ürün Yayınları. Ankara.

ERÖZ, Mehmet. (1977). *Türkiye'de Alevîlik-Bektaşîlik*. Otağ Matbaacılık. İstanbul.

FIĞLALI, Ethem Ruhi. (1981). "Tahtacılar" Maddesi. *Türk Ansiklopedisi*. C. XXX. Millî Eğitim Basımevi. Ankara.

INOSTRANTSEV, K. (1987). "Eski Türklerin İnançları Hakkında Birkaç Söz". *Makaleler ve İncelemeler*. Haz. Abdülkadir İnan. 2.b. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.

İNAN, Abdülkadir. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. 3.b. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.

OCAK, Ahmet Yaşar. (1983). *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*. Enderun Kitabevi. İstanbul.

SELÇUK, Ali. (2005). *Tahtacılar (Mersin Tahtacıları Üzerine Bir Araştırma)*. 2.b. Yeditepe Yayınları. İstanbul.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir. (1968). "Tahtacılar". *Türk Kültürü*. Y.VI. S. 71.

YETİŞEN, Rıza. (1986). *Tahtacı Aşiretleri (âdet, gelenek ve görenekleri)*. Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık. İzmir.

YILMAZ, A. (1948). *Tahtacılar Gelenekleri*. Ulus Basımevi. Ankara.

YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya. (1929). "Tahtacılar I", *Darülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası, -Tarihî, İctimaî, Dinî, Felsefî*. S12.

Sözlü Bilgi Kaynakları

Kaynak kişilerle ilgili bilgiler, "adı-soyadı, doğum yılı ve yeri, öğrenim durumu ve mesleği" sıralamasına göre verilmiştir.

K.1: Gülbeyaz Ulutaş, 1936 doğumlu, Dalakderesi Köyü, yok, ev hanımı.

K.2: Sabriye Cılız, 1939 doğumlu, Köprübaşı Mah./Göksu/ Mut, yok, ev hanımı.

K.3: Teslime Gündüz, 1944 doğumlu, Kumaçukuru Köyü/Mut, yok, ev hanımı.

K.4: Döne Orçum, 1933, Kuzucubelen, yok, ev hanımı.

K.5: Fadime Gevger, 1943 doğumlu, Köprübaşı Mah./Göksu/Mut, ilkokul, ev hanımı.

K.6, Fatma Kıvılcım, 1933 doğumlu, Belenoluk Mah./Bekiralanı Köyü, yok, ev hanımı.